

**ПРИМУСОВЕ ВКЛЮЧЕННЯ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ ДО СКЛАДУ
ПОЛЬЩІ
ЮХИМЮК О.**

Львівський національний університет імені Івана Франка.

Кафедра теорії та історії держави і права.

вул. Січових Стрільців, 14, 79000 Львів, Україна.

Після Першої світової війни Польща окупувала Західну Україну (Західну Волинь, Полісся, Східну Галичину). Примусове включення було підтвержене багатьма міжнародними документами та міждержавними договорами.

Початок ХХ століття був насиченим кардинальними змінами для українців, відсутність самостійної цілісної держави обумовила те, що долю українців вирішували чужоземні держави, часто необізнані з політичним та економічним становищем України. При цьому значна увага приділялась етнічним українським землям, що попередньо належали Російській та Австро-Угорській імперіям, і в історичній літературі дістали назву Західної України, що включала Східну Галичину, Західну Волинь, Полісся і Холмщину.

Країни Антанти досить тривалий час обговорювали питання про статус Східної Галичини в різноманітних комісіях, місіях і радах Паризької мирної конференції. Проблемою номер один було припинення польсько-української війни. Спеціально створена комісія у складі представників Франції, Італії, Англії, та США з травня 1919 року працювала над умовами перемир'я між Україною та Польщею. За підходами до проблеми незалежної України Антанта поділилась на дві групи країн: Англія, Італія, Японія, істотні інтереси яких не вимагали відбудови Росії, і Франція та США, метою яких було відновлення федеративної Росії. [1; 26] Саме представники другої групи наполягали на передачі українських земель під владу Польщі. При цьому вони ігнорували виступи українських представників у західних країнах про природне право українського народу на самовизначення.

18 червня 1919 року після численних заяв про прагнення Антанти справедливо вирішити українське питання Рада міністрів Мирної конференції офіційно дозволила польському урядові застосувати усі наявні у нього збройні сили для окупації Східної Галичини до ріки Збруч. 25 червня була схвалена остаточна редакція постанови Верховної Ради з цього приводу. Для заспокоєння світової громадськості і, перш за все, українського народу, у постанові було відзначено, що у Східній Галичині встановлюється цивільне управління під мандатом Антанти, яка і має забезпечити – “наскільки це можливо” – автономію цієї території, політичні, релігійні й особисті свободи громадян. Передбачалося, що цей мандат буде діяти аж до моменту

самовизначення населення Східної Галичини щодо її політичної незалежності”. [2; 80] Це рішення Найвища Рада опісля доповнила ще постановою від 11-го липня 1919 року такого змісту: “Польське державне правління буде уповноважене ввести в Східній Галичині цивільну управу після того, як заключить із союзними і заприятненними державами договір, якого постанови мають по змозі забезпечити автономію території і також політичні, релігійні та особисті свободи її населення. Цей договір спиратиметься на праві самовизначення, що його виконають остаточно жителі Східної Галичини щодо своєї політичної приналежності; час, коли це право буде виконане, визначений союзними та заприятненними державами, або органом, якому вони передадуть свої повновласті”. Проти одної і другої постанови українська делегація внесла обоснований протест. [3; 108]

З метою поновлення дипломатичних відносин з Польщею уряд УНР влітку 1919 р. надіслав до Польщі Надзвичайну Місію, очолювану П. Пилипчуком. Результатом переговорів стало прийняття 19 серпня Декларації, що стосувалась таких важливих питань, як територіальне розмежування між УНР і Польщею, розв'язання аграрного питання. Згідно п. 1 між УНР та Польщею встановлювався кордон по лінії: "з півдня від гирла Збруча, на північ до с. Зджари на р. Буг, згідно рішення Паризької Мирної Конференції, від с. Зджари до м. Устилуг, далі через села Руди і Туригани по р.Турії до с. Руди на Прип'яті, далі по р. Прип'яті до ст.Ганцевичі по прямій лінії". [4; 185]

2 грудня 1919 р. відбулася політична нарада, яка прийняла Декларацію з умовами майбутнього миру між УНР і польською державою. Наріжним каменем дискусій став пункт про кордони, що був вирішений на користь поляків. Кордон між Польщею та УНР встановлювався по Збручу, оставивши Галичину під польською владою, а також Холмщину, Підляшшя, Західну Волинь і Полісся, що за Брестським договором 1918 року належали УНР. Політична доля Східної Галичини до остаточних Паризьких вердиктів мала вирішуватись польським урядом разом з українським представництвом населення цієї провінції. Поведінка поляків після прийняття Декларації практично не змінилася - польські війська на українських землях поводитися не як союзники, а, скоріше, як окупанти - насильно запроваджували ділову польську мову, обшукували та арештовували кур'єрів, глумили над вільним населенням, конфісковували державне майно. [5; 187]

10 вересня 1919 року був підписаний Сен-Жерменський мирний договір із Австрією, який зафіксував визнання нових державних кордонів, що утворились після ліквідації Австро-Угорської імперії. Юридичною основою галицької проблеми була стаття 91-ша Сен-Жерменського договору, де було сказано, що Австрія зрікається на користь союзних держав, тобто Антанти, всіх прав до територій, які перед тим належали до австро-угорської монархії і які залишилися поза границями самої Австрії.

20-го листопада 1919 року Найвища Рада на засіданні прийняла опрацьований комісією для польських справ проект статуту під назвою “Договір між Союзними державами і Польщею щодо Східної Галичини”. Згідно з цим проектом, Галичина мала стати окремою автономною країною, якою впродовж 25 років мала адмініструвати Польща на основі окремого мандату і під контролем Союзу Народів. [6; 108] Через 25 років Рада Союзу Народів мала право продовжити цей статут або його змінити. Щойно був затверджений Статут, а вже польський уряд, за підтримкою Франції, виступив проти 25 річного строку мандату, і 25 грудня Рада голів делегацій пішла на зустріч польським вимогам, знявши з Статуту строк мандату. [7; 82]

Під знаком нагальної потреби на початку березня 1920 року, в умовах, коли український уряд не мав під своїм урядуванням території, й частково, на чолі з головою Директорії, перебував на польській території, переговори між Місією УНР та делегацією польського уряду відновились. Варшавська угода була оформлена двома основними документами — політичною конвенцією від 21 квітня 1920 і військовою конвенцією від 24 квітня 1920, яка вважалася інтегральною частиною політичної конвенції. Крім того, передбачалося укласти спеціальні економічно-торговельні угоди. Політико-військовий договір польського уряду Ю.Пілсудського з урядом УНР, укладений у Варшаві 21-24 квітня 1920 року належить до найбільш спірних міжнародно-правових актів. Його важко однозначно оцінити, але незаперечним є той факт, що сторони вбачали в цьому договорі правову гарантію антибільшовицького союзу. Найбільш об’єктивна правова оцінка, на наш погляд, висловлена сенатором С. Шелухіним. Він стверджував, що "маємо не тільки моральні, а всі правні підстави відкинути цей договір, утворений без повноваження й проти інтересів українського народу, з усіма наслідками, які сталися й можуть статися, як неправний, юридично порочний в своїй основі і походженні, а тому не дійсний для правного виконання, а для українського народу ні до чого його не зобов'язуючий" [8; 4]. Згідно даних С.Шелухіна, С.Петлюра зрікся на користь поляків близько 162000 км² української території з населенням близько 11 млн. осіб. Загалом цей договір не був популярним ні серед українців, ні серед поляків. Визнавши Варшавським договором незалежність УНР і отримавши за це 1/5 території України, Польща цим же нормативно-правовим актом підготувала ґрунт для Ризького миру, який цю незалежність заперечив.

Україна в 1920 р. опинилася у вирі радянсько-польської війни. За умов військових невдач під тиском урядів країн Антанти польський уряд на конференції в Спа (15-16 липня 1920 р.) погодився розпочати переговори з радянським урядом Росії. Ще 11 липня міністр закордонних справ Англії Дж.Керзон надіслав урядові РСФРР ноту з пропозицією припинити наступ Червоної Армії на захід і підписати з Польщею перемир'я на наступних умовах: польські війська відійдуть на лінію Гродно - Валовка - Немирів - Брест-Литовський - Дорогуськ - Устилуг, на схід від Грубешова, через Крилов, на захід від Рави-Руської, на схід від Перемишля

і далі до Карпат; у свою чергу Червона Армія повинна була зупинитися за 50 км на схід від цієї лінії. [9; 85] Переговори між радянською Росією та Польщею розпочалися в Мінську 17 серпня 1920 р. Радянську сторону на Мінській конференції представляла об'єднана російсько-українська радянська делегація. Зразу ж стало відомо, що в польських делегатів були мандати на ведення переговорів тільки з делегацією РСФРР. Таким чином, питання статусу української радянської делегації залишилося відкритим. 2 вересня 1920 р. відбулося заключне засідання Мінської конференції і з огляду на те, що договірні сторони не дійшли згоди в жодному із спірних питань, було вирішено перенести переговори до Риги.

Президент Євген Петрушевич вживав заходи, щоб на мирну конференцію допустили і делегацію з УНР, оскільки темою ризьких переговорів була також і Східна Галичина. Більшовики спочатку позитивно поставилися до домагань галицької делегації, але потім під тиском поляків відступили і представників уряду ЗУНР на конференцію не допустили.

12 жовтня 1920 р. сторони підписали перемир'я та прелімінарний договір, яким визнавалась незалежність радянської України і Білорусі, визначалась лінія державного кордону між Польщею і радянськими республіками. Згідно з цими умовами польські війська мали відступити з території, що була на Схід від лінії, встановленої по ріці Збручі, на Схід від Кременецького повіту, через місто Остріг і повітів Рівне, Сарни, і Лунинець. Кордон між Советською Україною і Польщею був майже такий самий, як це було визначено Варшавським договором 21 квітня 1920 р.

18-го березня 1921 року в Ризі підписано мирний договір між Польщею та радянською Росією. За його умовами до Польщі відходили приблизно половина Білорусії з населенням близько 4 млн. чоловік і вся Західна Україна (Холмщина, Підляшшя, Західна Волинь та Західне Полісся) з населенням понад 10 млн. чоловік (64% українці). Доля Галичини була вирішена Радою послів країн Антанти дещо пізніше. Такий східний кордон Польщі проіснував 18 років. В 1-шій статті договору на базі засади самовизначення народів обидва уряди визнали незалежність України та Білорусі і погодилися на визначення польсько-радянського кордону. У 2-ій статті обидві держави зобов'язувалися взаємно поважати їх суверенітет та не втручатися у внутрішні справи. В 3-ій статті РСФСР і УССР зрікалися будь-яких прав і претензій на українські землі, що опинилися на захід від встановленого кордону. Так само Польща зрікалася будь-яких прав і претензій на українські і білоруські землі на схід від встановленого кордону. Стаття 7-а забезпечувала рівноправність громадян польської, російської, білоруської та української національностей щодо національно-культурного розвитку. Як покаже надалі історія, жодна з сторін, ні поляки, ні більшовики, не виконала цих зобов'язань. Безсумнівно, Ризький договір він був великою поразкою української дипломатії. Деякі автори називають Ризький

договір також Ризьким Андрусом, бо Польща і Москва поділились українськими землями, як в Андрусові 1667 року.

Після першої світової війни Річ Посполита відродилась як багатонаціональна держава (відсоток непольської національності досягав 30 відсотків), а українці становили найчисельнішу етнічну меншину. На її основі складались дві розрізнені з багатьох точок зору громади: з одного боку мешканці колишньої австрійської окупації (в основному Східна Галичина) – греко-католики із сильним почуттям національної самобутності, добре організованих політично і економічно, з іншого колишні громадяни Російської імперії (в основному Волинь і Полісся) – православні, з не пробудженою національною свідомістю і відсталі від своїх південних сусідів в економічному і культурному розвитку. Польська влада старалась за будь-яку ціну підтримати таку різницю. [10; 79-80]

26 вересня 1922 року більшістю голосів польського сейму був ухвалений “Закон про принципи загального воєводського самоврядування, зокрема, Львівського, Тернопільського і Станіславського воєводств” для заспокоєння міжнародних чинників, створення враження про задоволення Польщею вимог українського населення, оскільки країни Антанти до цього часу утримувались від однозначного визнання окупації Східної Галичини. Відразу ж після цього польський уряд перейшов у наступ на уряди Антанти, щоб забезпечити повну анексію західноукраїнських земель.

Рада Послів визнала 14 березня 1923 р. суверенні права Польщі на Східну Галичину. Оскільки мети було нарешті досягнуто, всі обіцянки польської влади лишились на папері, а правове регулювання, передбачене Законом про воєводське самоврядування, виявилось лише тактичним маневром, продиктованим діями польської дипломатії, спрямованим на визнання західними державами східного кордону Речі Посполитої. Разом з тим, прийняття закону про воєводську автономію тільки для частини західноукраїнських земель (Львівського, Тернопільського і Станіславського воєводств), обминувши при цьому Західну Волинь, Полісся і Холмщину, засвідчив, що польська національна політика на цих землях була різна і переслідувала мету поглибити регіональні особливості, розчленувати на частини й асимілювати єдиний український народ.

Таким чином, Рада послів Антанти без згоди українського народу, проти його волі, всупереч загальноновизнаним міжнародним нормам пішла назустріч анексіоністським домаганням Польщі, якій своїми рішеннями передала західноукраїнську землю у навічне підпорядкування. Це і був заключний міжнародно-правовий акт, який регламентував статус Східної Галичини включно до другої світової війни. Без відома і згоди українського народу, його повноважних органів влади відвічна українська земля віддавалась під окупацію поляків з туманними обіцянками про автономію.

1. Веденєєв Д. В. Українська делегація на мирній конференції в Парижі // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. Вип. 4. – Київ, 1993.
2. Карпенко О. Ю. Статус Східної Галичини у міжнародно-правових актах (1918-1923) // Вісник Прикарпатського університету. Історія. Вип. 1. – Івано-Франківськ: Плай, 1998.
3. Верига В. Визвольні змагання в Україні 1914-1923 рр. У двох томах. Том 2. – Жовква: “Місіонер”, 1998.
4. Кобринська С. Б., Карпо В. Л. До передумов Ризького договору: боротьба УНР за міжнародно-правове визнання в умовах українсько-польського конфлікту // Питання історії України. – Вип. 1. – Чернівці, 1997.
5. Кобринська С. Б., Карпо В. Л. Там же.
6. Верига В. Там же.
7. Карпенко О. Ю. Там же.
8. Шелухін С. Варшавський договір між поляками й С. Петлюрою 21 квітня 1920 року. – Прага: В-во “Нова Україна”, 1926.
9. Галицька-Дідух Т. В. Українське питання на мирній конференції (17 серпня – 2 вересня 1920 р.) // Вісник Прикарпатського університету. Історія. Вип. II. – Івано-Франківськ, 1999.
10. Chojnowski A. Ukraina. – Warszawa: Trio, 1997.

The compulsory inclusion of Western Ukraine in Poland

O. Yukhymyuk

Ivan Franko National University of Lviv, Sichovych Strilciv, 14,

UA-79000 Lviv, Ukraine.

After the World War I Poland occupied Western Ukraine (Western Volyn, Polissya, East Halychyna). The compulsory inclusion was corroborating in many international documents and in the contracts between states.

Key words: Western Ukraine, compulsory inclusion, international documents, contract.

Стаття надійшла до редколегії _____ 2002 р.